

A test tisztasága, az ideális morál záloga

A tisztaság erényéről imaszövegek tükrében

Frauhammer Krisztina*

Tanulmányom a zsidó-keresztény valláserkölcsei hagyomány egy elemét, a tisztaság erényét állítja középpontba. Nőknek írott katolikus ima- és elmélkedésszövegeket felhasználva vizsgálom, hogy a modern polgári társadalom kialakulásának korszakában milyen elképzeléseket közvetített a klérus ezekben a lelki olvasmányokban. Mivel itt nem individualizált alkotásokról, hanem tömegigényt kielégítő könyvekről van szó, azt feltételezem, e műfajok hatásosan közreműködtek a valós vagy elvárt női viselkedési modellek és társadalmi szerepek megteremtésében. Kiadásukkor szerteágazó igényeknek kívántak megfelelni és arra törekedtek, hogy a legkülönbözőbb szituációkban s minél többeknél felhasználhatóak legyenek, ezért a nőknek összeválogatott imáikat a leggyakoribb női élethelyzetekhez igazították, végigkísérve őket az élet valamennyi fontos pontján. Szövegeikben a lányok és asszonyok a spirituális tartalmak mellett útmutatást kaptak kötelességeikre is. Ez utóbbiak között az egyik legfőbb mércéként a katolikus morál, és feladatként annak betartása szerepelt. Az e körül kirajzolódó ideális női erkölcs középpontjába a test tisztaságának fokozott mértékű elvárását állították. Példáim ennek az erénynek századfordulós katolikus értelmezését mutatják be.

Én édes Istenem és Atyám! vajha gyakrabban s jól meggondolnám, hogy az erény a valódi szépség, s hogy a **szelidség és szemérmesség** nemem legszebb diszei [...] Oh a **test szépsége elhervad**, mint a virág! — Oh a **czifraság nem** szerez nekem **semmi értéket** és el nem fedi hibáimat. — Az emberek kedvezése, **dicsérete s hízkelvése nem** tesznek engem jobbá, mint vagyok. Csak a **tiszta szív**, az **ártatlan és feddhetetlen élet** tesznek kedvessé előttem és az okos s jó emberek előtt. [...] Minden bűnre való alkalmat el fogok távoztatni. Minden szabad vagy titkos társalkodást a másnemű személyekkel szorgalmasan **elkerülök**, sem énekelni, sem beszélni, sem hallgatni, sem cselekedni vagy helyben hagyni nem fogok olyasmit, mi a szüzességgel ellenkezik. — Ruházatomban, beszédemben s mozdulatimban **kicsapongó, könnyelmű s vakmerő nem** leszek. Ez a szemtelenek szokása, kikhez én nem akarok tartozni. Sőt ugy fogom magam viselni, hogy mindenki láthassa, mikép én szívemben az **erényt szeretem és a bűnt utálom**. A **szemérmesség** legyen **ártatlanságomnak** őrzője s ifjúságomnak és nememnek disze!

Kegyelmes Úr Isten! segíts meg szent malasztoddal, hogy nememnek még más hibáitól is őrizkedjem. Add, hogy **szelid, nyájas és béketűrő** is legyek; nehogy idővel oly ellenkező és haragos czivakodó váljak belőlem, kivel senki ki nem jöhet, kinek soha nincs nyugalmas békessége, és ki másnak sem hagy békét. [...] (*kiemelések a szerzőtől*)

* MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport.

Áts Benjamin népszerű *Közép Arany Korona* című imakönyvében olvasható a fenti imaszöveg „Szüzek imádsága” címen.¹ A XIX–XX. század fordulója lányok, asszonyok számára kiadott imakönyveinek a női élet legkülönbözőbb helyzeteihez írott szövegei között számtalan hasonló, szinte erénykatalógusként és erkölcsi útmutatóként funkcionáló ima található.² Ezeket olvasva meglehetősen hosszú lista állítható össze azokból az erényekből, amelyek szerint e könyvek, pontosabban azok szerzői megrajzolják az eszményi keresztény nő alapvonásait: szelíd, szemérmes, tiszta szívű, nem cifra, ártatlan, feddhetetlen életű, szelíd, nyájas, békétűrő, nem könnyelmű, nem vakmerő, nem kicsapongó. A hosszú listából is kitűnhet, hogy a sok általános érvényű és vallásos lelkiületet segítő tulajdonság mellett kiemelkedően sok irányul a nő erkölcsösségére, amely legfőképpen a testi tisztaság erényére épül. Ez a keresztény női ideál egyik alaptulajdonsága.³

A jó Isten, hogy az emberi léleknek a bűnbeesés előtt való ősi tisztaságát megközelítőképp megmutassa, belé oltá a hajadon szívébe az ártatlanságot [...] Még a szépségében fogyatékos külsőt is szeretetreméltóvá teszi, — míg hiányát nem pótolja semmiféle ragyogó tulajdonság. Szemedben jóleső, tiszta fényt, ajkadra édes mosolygást, arcodra piruló virulást: lelked ártatlansága varázsol. [...] Íme, ez amaz erős alap, melyen a hajadon mai és jövőendő boldogsága fölépül.⁴

1. Források

Elemzésem elsődleges forrásai a XIX–XX. század fordulójának évtizedeiben (1865–1935) Magyarországon kiadott, katolikus, főként speciálisan nők és fiatal lányok számára összeállított elmélkedések és imakönyvek. Egy több éve tartó (elsősorban katolikus) imakönyveket feldolgozó kutatás⁵ mutatott rá arra, hogy a vizsgált kor-

¹ ÁTS 1899: 311–313.

² Az imakönyvek nőtörténeti kutatásokban alkalmazható forrásértékét már többen is felismerték. Így katolikus vonatkozásban Edit Saurer munkái lehetnek irányadók (SAURER 1990: 37–59; SAURER 1991: 335–358). Magam is több tanulmányban utaltam erre, lásd FRAUHAMMER 2014a: 157–166; 2014b: 67–88; 2015: 9–24; 2017: 705–717. Protestáns vonatkozásban Juliane Brandt tanulmányait említhetjük (BRANDT 2004: 16–21; BRANDT 2005: 96–127). A zsidóság női imakönyveinek elemzéséhez pedig Bettina KRATZ-RITTER 1995-ben, Chava WEISSLER 1998-ben és Devra KAY 2004-ben megjelent monográfiája adhat kiindulási támpontokat.

³ FRAUHAMMER 2015: 9–24.

⁴ RUSCHEK 1898: 66–67.

⁵ Az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszékén 2010 óta gyűjtjük az imakönyveket. Kutatásunk elsősorban a történelmi Magyarország területén kiadott könyvekre összpontosít, felekezeti megkötöttségek nélkül. A projekthez kapcsolódóan 2013-ban elindítottuk „Az 1800 utáni imakönyvek adatbázisát” <http://neprajz.bibl.u-szeged.hu/IMA/login.php>. Utolsó letöltés dátuma: 2017. szeptember 11. Az adatbázisban jelenleg 11 speciálisan nőknek, hajadonoknak, lányoknak címzett katolikus imakönyv található, de a női/leány élet szükséghelyzeteihez számos más, például ifjúságnak címzett imakönyvben is találunk imákat és elmélkedéseket. E könyvek szerzői egy kivételtől eltekintve (Blaskó Mária) a klérus tagjai, szerzetesek, plébánosok, hittanárok, egyházi vezetők. Tanulmányomban csak egy reprezentatív válogatást adok e könyvek szövegeiből.

szakban ugrásszerűen megnőtt a kiadott imakönyvek és lelkiségi olvasmányok száma. Tartalmi tekintetben is komoly változások figyelhetők meg ezeknél a könyveknél.⁶ Lényegi elem az egyes társadalmi csoportok (ifjúság, hajadonok, nők, anyák, férfiak, özvegyek stb.) számára összeállított kötetek megjelenése. Az egyház tudatosan törekedett ezek kiadására, mert bennük olyan pasztorációs eszközt látott, amellyel közvetíteni tudta hívei felé elképzeléseit és elvárásait.

A változások másik fontos részét képezte az imakönyvek tematikai megújítása. A XIX. századi fokozódó női emancipációs törekvések és a nyomukban járó társadalmi változások a lányok és asszonyok tekintetében különösen indokoltá tették a tartalom aktualizálását. Míg a XIX. század előtti imakönyvekben többnyire egyáltalán nem, vagy csak a házasságkötés, szülés és özvegyiség témája kapcsán bukkant fel a nő élete, addig a század közepétől e női szükséghelyzetek differenciálódását említhetjük. Találunk imákat a szüzek, hajadonok, párválasztás előtt álló lányok, egyedülálló nők, árvák, menyasszonyok, újasszonyok, gyermeket váró nők, szülő nők, gyermekágyas nők, férjes asszonyok, házassági nehézségekben lévő asszonyok, családanyák, beteg gyermeket, férjet ápoló nők, gyermeket nevelő anyák, cselédes gazdasszonyok, hazáért, háborúban harcoló férfiakért imádkozók, koros nők és özvegyek számára egyaránt.

A legkülönbözőbb élethelyzetekhez írott imákban a katolikus egyház (hiszen a szerzők kevés kivétellel a klérus tagjai közül kerültek ki) megjeleníthette saját álláspontját a nőkről. Emellett a (főként fiataloknak összeállított) könyvekben újdonságként megjelenő erkölcsnemesítő, nevelési, életvezetési szándékkal írott elmélkedéseket kell említenünk. Ezek még közvetlenebb lehetőséget adtak a szemlélet formálására, mint az imák szövegei. A műfaj változásának egy másik lényegi pontja, az imának mint lelki elmélyülést szolgáló szövegnek az újraértelmezése: utat nyitott a tudatalattihoz és ezzel együtt a tudatos Énnel való foglalkozás eszközévé vált. Elvesztette sokszor babonás, mágikus tartalmát és helyette fokozódott benne a fegyelmező jelleg, a köteleességek teljesítésére való irányultság. Nevelő jellegű funkciót kaptak a szövegek (főképp az ekkor megjelenő és szintén újdonságnak számító egyéni élethelyzetre irányulók), hiszen minden olvasás, újramondás és memorizálás alkalmával lehetőség nyílt az önreflexióra.⁷ Az alfabetizáció szintjének ugrásszerű növekedése miatt már közösségi felolvasást sem igényeltek a szövegek. Használatuk in-

⁶ Néhány adat a számszerű gyarapodáshoz. Adatbázisunkban jelenleg 279 db 1800 után kiadott imakönyv szerepel, és körülbelül ugyanennyi vár még feldolgozásra, nem beszélve azokról a még számba nem vett könyvekről, amelyeket könyvtári katalógusok, antikváriumok, szakirodalmi adatok alapján ismerünk csak. Az imakönyvek nagy része katolikus (94%) és 1850 és 1945 között adták ki (98%). Az 1800 előtti katolikus imakönyvekről HOLL Béla (1958) készített bibliográfiát, ebben 123 féle imakönyv 209 kiadását említi. Vizsgálatai az 1700 és 1800 közötti időszakra terjedtek ki. Petrik könyvészetében 154 imakönyvet találtam. Az adatokat az Arcanum adatbázis (<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Petrik/>) keresőjének segítségével nyertem. Az imádság és imakönyv címszavakra kiadott találatokat tekintettem csak át, elképzelhető, hogy még ezeken is túl találhatók lettek volna imakönyvek, ehhez azonban a teljes anyag tételes átnézésére lett volna szükség.

⁷ BENDEL 2007: 154.

dividuálissá vált, segítve az egyéni elmélyülést és áhítatot, így gyakori újraolvasásuk támogathatta az egyházi tanítás indoktrinációját s a leírt útmutatások belsővé tételét.

2. Imák a tisztaságért

A különféle női élethelyzetekre írott imák sokasága egyértelműen azt mutatja, hogy a középpontba állított tisztaság erénye elsősorban etikai értelmezést nyert bennük. A polgári világ „fertőtől” való mentességet, a testi tisztaságot és romlatlanságot értették elsősorban alatta. Ezek megőrzéséért volt leginkább kíváncsi fohászkodnia a fiatal lányoknak és az őket nevelő anyáknak. Példaképpen az egyetlen női szerző, Blaskó Mária⁸ útmutatását idézhetjük:

A tiszta szív visz Istenhez az égbe. Az érzékiség lehúzza a földbe, sárba, bűnbe. Az érzékiség leküzdése felemel, ég felé irányítja lelkünk szárnyait. [...] A tisztaság Jézus iránti szeretetünk próbaköve. [...] Mily szép a tisztaszívű, tisztaarcú, nőies szemérméből fenségessé váló leány! Igazán, nemesen, boldogítóan megszeretni csakis tisztaszívű leányt lehet. A nőiesség, amely a nőt az állatiasságból felemeli a férfi előtt — a tisztaságban nyeri glóriáját. A tisztaság elleni bűnök a legborzasztóbb hatásúak. Elmélkedjünk fölötte! [...] A tisztátalan lélek útja egyenesen a pokolba visz. [...] A tisztátalanság tönkreteszi a szellemet. Széptől, jótól, nemesről elvon a tisztátalan szenvedély. [...] a szellem elsatnyul, az értelem elsötétül; az ész, gondolkodás, emlékezés ereje gyöngyül. Az ambíciók letörpülnek. A szellem egyre fogy és amellet terpeszkedve nő az emberben az állat. Tönkreteszi a testet. Kirí az arcból, a gyűrött vonásokból, a bizonytalan nézésű szemből. Mily rút, ocsmány, állati a tisztaságát elvesztett nőnek képe! [...] A tiszta leány névre nem elég az, hogy csupán testében érintetlen legyen. Tiszta leány az, akinek nemcsak tettei, hanem érzései, beszédei, olvasmányai, örömei, vágyai és gondolatai is tiszták; öltözködése, viselkedése, szórakozása is a szent tisztaságnak megfelelőek. [...] Mi tulajdonképpen a tisztaság? A lélek uralkodása a test érzéki vágyai és gyönyörei fölött.⁹

Blaskó Máriához hasonlóan az imakönyvek szerzői elsősorban lányoknak címezik útmutatásaikat, az ő erkölcsükért és tisztaságukért aggódnak leginkább, a fiúkról szinte szó sem esik a felhasznált katolikus forrásokban. A háttérben vélhetőleg az a sokat hangoztatott korabeli elképzelés állt, mely szerint a nő erkölcsin keresztül vezet az út az erkölcsös társadalomhoz, hiszen kezében van, illetve családanyaként kezében lesz a gyermekek nevelésének felelőssége. A tisztaság erénye tehát nem csak az egyén üdvözlésének lehetett záloga, hanem jóval tágabb összefüggésben az egész társadalom boldogulásának kulcsává is válhatott.

A szövegekben a tisztaság erényének gyakorlása az egyén egész életét formáló habitusként és morális hozzáállásként jelenik meg. Ezen kellett folyamatosan munkálkodniuk a keresztény lányoknak és asszonyoknak egyaránt.

⁸ BLASKÓ Mária (1891–1956): íróként, tanítónőként, majd polgári iskolai tanárnőként tevékenykedett Temesvárott, később Budapesten. Egyik vezéralakja volt a magyarországi Jézus Szíve Tisztelet gyermekmozgalmának (Szívgyárda), és ehhez kapcsolódóan több tucat gyermek- és ifjúsági regényt írt (MKL I. 1993: 870).

⁹ BLASKÓ 1928: 73.

Mindinkább érintkezésbe jövök az emberekkel, társaságokba és némely szórakozásokba vonatom, s részt veszek az élet társas örömeiben; de épen ez az, mi ártatlanságomat, erényeim tisztaságát kísérteteknek és veszélyeknek teszi ki, melyek közt oly könnyű eltévedni, hacsak, oh Isten! a te mindenlátásod nem vezérel, hacsak a te félelmed nem kormányozza szívemet. Atyám! könyörülj gyermeked erőtlenségén, légy oltalmam és gyámolom. Add, hogy szüntelen előtted lebegjen a te isteni jelenléted gondolata, ki tanúm és bírám vagy. Ne engedd soha felednem, hogy mindenütt isteni szemeid előtt vagyok és élek, [...] a szent félelem őrizzen meg engem minden ballépéstől és vétektől, zárja el füleimet a hizelgés szavaira, őrizze meg szívemet a hiúságtól. Add nekem benső barátnémma az alázatosságot, add szeretnem mindenkor a szerény elvonulást. Add, hogy ártatlanságomat úgy őrizsem, mint legdrágább kincsemet, s a szemérmet úgy tiszteljem és kövessem, mint annak őrangyalát. Távolítsd el tőlem a zajos mulatságokhoz vonzó hajlamot; inkább gyönyörködjem a csendes, ártatlan örömeiben, kedvemet találjam a háziasságban s jövőndő hivatásomnak megfelelő hasznos foglalkozásban.¹⁰

Az imákat, lelki tanácsokat megszövegezőknek legfőbb célja távol tartani a híveket az ellenséges világtól, a felvilágosodás következményeitől, a liberalizmus befolyásától, hiszen az egyházellenes vagy legfőljebb közömbös, de mindenképpen romboló. Főképp a káros hatásokra fogékony fiatalságra nézve az. Ezért a teljes bizalmatlanság jellemezte a korabeli katolikus vélekedést, amely az erkölcsöket, a tisztaság erényét romboló bűn lehetőségét látta mindenben, ami az akkor kibontakozó modern polgári világhoz tartozott.

Női erényednek legveszélyesebb ellensége, melyet különösen kerülj. 1. A hiúság vagyis tulságos vágy a világnak tetszeni (inkább Isten előtt légy szép, mint az emberek előtt). 2. A ruházkodásban való hiúság „Az asszonyi nemnek ékessége”, írja szent Péter apostol 1. lev. 3. „nem a göndör hajban, arany-ékszerben vagy pompás ruhában áll, hanem benső, titkos-jóságu szívben, romlatlan, csendes és szerény lélekben áll, mely Isten előtt gazdag.” 3. Gondatlanság a tekintetés-, arczkifejezés- és szavakban „Beszéded okos és tisztességes legyen. Sok szó nincs vétek nélkül, mondja Salamon király.” 4. Rosz társaságok, táncz, bál, színház a hajadonra nézve veszélyesek és károsak. 5. Könnyelmű társalgás más nemű személyekkel [...]”¹¹

Milyen instrukciókkal látták el tehát a klérus tagjai a lányokat, asszonyokat, hogy az általuk aggályosnak tartott világban meg tudják őrizni tisztaságukat? És legfőképp mit vártak el tőlük? A következő imarészletek jól szemléltetik a katolikus megoldási javaslatokat. Ennek alapelemei a bezárkózás, a folyamatos védekezés és a bűnbeeséstől való félelem felkeltése voltak,¹² konkrétan pedig a fülek, a szemek becsukása, az érzelmek féken tartása, a szent áhítat és alázat folyamatos ébren tartása. Az imakönyvek sorra hangoztatták ezeket az útmutatásokat imáikban.

Őrizz meg, Uram! a szűzi ártatlanság legfőbb elleneitől, a hiúságtól és tetszelgéstől. Zárd el füleimet és szívemet a hizelgés és csábítás bármilyen veszélytelennek látszó szavaira. Gerjessz bennem megvetést és irtózást minden olyastól, mi miatt enmagam s a te mindentlátó tiszta szemeid előtt pirulnom kellene.¹³

¹⁰ TÁRKÁNYI 1858: 266.

¹¹ DANKÓ 1866: 151–158.

¹² SÖVEGES 2007: 156.

¹³ TÁRKÁNYI 1863: 268.

Őrizd meg szemeimet minden tilos látványtól, zárd el füleimet minden kártevő beszédétől, szenteld meg nyelvemet, hogy arra vétkes szó soha ne jöjjön. Távolítsd el tőlem a bűnre csábító alkalmakat s ha szép szín alatt közelednének felém, adj éles látást, hogy a rózsák alatt lappangó kígyót azonnal fölismerjem, az édes fölszín alatt rejlő mérget azonnal észrevegyem. Ments meg a hiu tetszvágytól, az oktalan fényűzéstől; legdrágább ékszeremnek tartsam szívem ártatlanságát a lelki ismeretem nyugalma a világ minden ékessége fölött.¹⁴

A szűzi tisztaság, szemérmesség piedesztálra állításával párhuzamosan egyre erőteljesebben jelentkezett az ártatlanság elvesztésétől való rettegés, melyet a hatodik parancstól, a *sextum*-tól való félelem táplált.¹⁵ Ezt az egyik leg súlyosabb bűnnek tartotta az Egyház, kiváltképpen a fiatal, házasság előtt álló lányok esetében. Ennek megfelelően az egyéni élethelyzetekhez írott imák és elmélkedések sorában, de a lelkiismeret-vizsgálatokban is e témakörökhöz kapcsolódóan találjuk a legtöbb szöveget.

Nagy kérdés a leány életében a színház és tánc. Elmehet a színházba, ha annak művészi, irodalmi értéke van és tanulmányból nézi meg. Elmehet akkor is, ha csak szórakoztat, de igazán „fehér darab” legyen. Önmagát alacsonyítja le az a leány, aki végig tud nézni mások szemeláttára szemérem sértő darabot. Az ilyenről joggal tételezheti fel bárki, hogy nem tisztaszívű leány. Sajnos, az úgynevezett fehér darabokban is előfordul egy-egy öltözék, mozdulat, mely sérti a szemérmeket. Ilyenkor erről eltereled figyelmedet, tekintetedet, egy fohással Istenhez emeled szívedet s a különben tisztességes darabot tovább nézheted. Táncolni mindig veszedelmes, de nem mindig bűnös. A tánc felkorbácsolja az érzékeket ezért veszedelmes. [...] Akárhányszor mulatságba indulsz, képzelj, hogy Jézussal és szűz Máriával a kánai menyegzőre mész. Ott is szórakozás, lakoma, mulatság volt. [...] Mulatságaid alatt képzelj oda Jézust magad mellé — az Ő szerető szeme rajtad pihen, szerető Szíve fájdalmasan megvonaglik, ha neki nem tetszően viselkedel.¹⁶

A szövegekben általában nem a testiség van a középpontban, hanem a tisztaság, annak megőrzése, féltve óvása, illetve a vágyat felkorbácsoló mindennemű forrás elfojtása. A világi közbeszédhez hasonlóan az egyházi beszéd is kerülte a testiség témáját, közvetlen módon nem beszélt róla. A testi tisztaság piedesztálra állításán keresztül, képekkel, kódolt kifejezések és szavak segítségével fejezte ki a szexualitásról, testiségről alkotott elképzeléseit. A szavak többségét tabusította, és e sajátos, metaforikus nyelvezet segítségével a szexualitás minden megnyilvánulását szabályozta.¹⁷

Nemde, kedves hugom, helyesen döntött a kertész? Mily szép virág is a liliom! Mily előkelő és nemes a tartása. Lágyan hajladozó kehelyszája, mintha csak azt suttozna: vigyázz magadra és ne légy soha közönséges! A, mily édes, bájos az illata! Az is azt leheli, susogja: őrizd meg szíved nemességét, érintetlen tisztaságodat. Sértetlen, ragyogóan tiszta leveleit néhány aranyos erecske élénkíti s ezek hótiszta levelek is mintha azt mondanák a szemlélőnek: ugye, mily szép a hősív-lélek, az ártatlanság! Mily kedves látvány, midőn reggeli harmatfürdője után habfehér koronáján ragyogó harmatcseppek tündöklenek és minden cseppből egy-egy napocska sugárzik feléd, édesen kérve téged: légy te is tiszta, szép; vigyázz szíved liliomára.¹⁸

¹⁴ TÁRKÁNYI 1879: 381–382.

¹⁵ SÖVEGES 2007: 155.

¹⁶ BLASKÓ 1928: 72–73.

¹⁷ FOUCAULT 1999: 19.

¹⁸ JÁMBOR 1914: 11.

Az itt idézett elmélkedés jól szemlélteti, hogy melyek voltak azok a kodifikált képek és célzások, amelyekhez előszeretettel nyúltak a női testiség leírásakor a katolikus klérus tagjai. Leggyakrabban a tisztaság szimbólumaként ismert virágok (rózsa, liliom) fejlődése és annak sajátosságai képezték a párhuzam alapját, hiszen a szó szoros értelmében lehetőséget adtak a téma virágnyelven való tárgyalására. Ez volt tehát a nyelvi közleményeknek az a rendszere, amelyen belül megengedetté vált a nemiségről való beszéd (forrásaim műfaja is nyilvánvalóan indokolja ezt a képi megjelenítést).¹⁹ A szövegek ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a testiség és a szexualitás témájához a bűn- és a szemérem érzése szorosan kötődött, valamint hogy és az ima és a tiltások ugyanilyen szorosan összetartoztak. Ilyen módon válhatott a katolikus fegyelmezés eszközévé az ima általi folyamatos önkontroll, a külső tiltások belsővé tétele. Azt mondhatjuk, hogy a kor lelkiségi írói (a klérus tagjai) gyakorlatilag lecövekeltek e tisztaságot középpontba állító ideális katolikus morál betartása mellett. Sőt ezt tették a legfőbb feladattá és mércévé, a korabeli katolicizmusnak ez vált az egyik meghatározó funkciójává.²⁰

3. Összegzés

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a tisztaság fogalma a XIX–XX. századi, katolikus, női imádságokban egyértelműen egy normatív jellegű, etikai, teológiai értelmezést nyert. Az ártatlanság, szüzesség, rendezett, nem öncélú szexualitás, evilági hiúságoktól való mentesség, büntelenség fogalmainak szinonimájaként jelent meg, a sok rizikóval járó, fenyegető, hétköznapi életben célként megvalósuló, sikeres morális életvitel, belső tartás jelentésében.²¹ Ez nem jelenti azt, hogy a korabeli egyházi diskurzusban a tisztaság egyéb hagyományokkal rendelkező értelmezései (lelki tisztaság, bűntől való tisztaság) ne lettek volna meg, de a női élethelyzetek kontextusában a testi tisztaság erkölcsi értelmezése lett kidomborítva. Az ekkor formálódó modern polgári társadalom gyors változásai aggodalommal töltötték el az Egyház képviselőit a nők szerepeit illetően. A nők emancipálódására, olvasóvá válására, oktatásba való bekapcsolódására, a közélet színtereibe (mozi, színház, szalonok) való belépésére olyan veszélyforrásokként tekintettek, amelyek bűnös behatással lehettek a nőkre, különösen a fiatal lányokra. Az ettől való félelem nyitott teret a szövegekben tapasztalható aggályos lelkiségnek.

¹⁹ FOUCAULT 1999: 19–20.

²⁰ SÖVEGES 2007: 156.

²¹ KASPER (*LTbK*) 8. 2006: 1014–1015.

Bibliográfia

Elsődleges források

- ÁTS Benjamin 1899. *Hétfájdalmu Boldogságos Szűz Mária nyomait követőknek mennybevezető kis Arany Koronája az az az Isten Sz. Anyjához ébresztő imádságos és énekes könyv, melyet az ájtatos kereszt. kath. hajadon és istenfélő asszonyi híveknek örök lelki üdvök elnyerésére.* Rózsa Kálmán és n., Budapest.
- BLASKÓ Mária 1928. *Imádság és élet, imák és tanítások hajadonok számára.* Szent István-Társulat, Budapest.
- DANKÓ József 1866. *Katholikus lelki kalauz, vagyis Útmutatás keresztény életmódra.* Sz. Megváltóról nevezett rend, Bécs.
- FRAUHAMMER Krisztina 2013. *Az 1800 utáni imakönyvek adatbázisa.* Online elérhetőség: <http://neprajz.bibl.u-szeged.hu/IMA/login.php>, (utolsó letöltés dátuma: 2018. május 23.)
- JÁMBOR László S.J. 1914. *Levelek egy Mária-leányhoz.* (Kis könyvtár a katolikus hívek számára 8.) Jézustársasági rendház, Budapest.
- RUSCHEK Antal 1898. *A keresztény nő.* Szent István-Társulat, Budapest.
- TÁRKÁNYI Béla 1863. *Hajadonok őrangyala. Katholikus imakönyv.* Heckenast Gusztáv, Pest.
- TÁRKÁNYI Béla 1879. *Vezércsillag az üdv elnyerésére. Imakönyv a katolikus nőnem használatára.* Franklin-Társulat, Budapest.

Másodlagos szakirodalom

- BENDEL, Rainer 2007. „Liturgie, Predigt und Gebet”, in DIENZELBACHER, Peter (szerk.): *Handbuch der Religionsgeschichte im deutschsprachigem Raum.* 1750–1900. Band 5, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 133–194.
- BRANDT, Juliane 2004. „Nők a magyar protestáns imádságos könyvekben 19. század második felében”, in JANKOVICS József — NYERGES Judit (szerk.): *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. aug. 6–10.) előadásai. I.–II.* Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Budapest, 606–613.
- BRANDT, Juliane 2005. „Egy és ugyanazon felséges célra vagyunk mindnyájan teremtve.» A 19. századi protestáns imakönyvek nőképe”, in GYÁNI Gábor — NAGY Beáta (szerk.): *Nők a modernizálódó magyar társadalomban.* Csokonai, Debrecen, 96–127.
- DIÓS István — VICZIÁN János (szerk.) 1993–2010. *Magyar katolikus lexikon* (MKL). Szent István Társulat, Budapest.
- FOUCAULT, Michael 1999. *A szexualitás története I. A tudás akarása.* (Ford. Ádám Péter) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- FRAUHAMMER Krisztina 2014a. „Imakönyvek: feltáratlan források”, in BARNÁ Gábor — KERÉKES Ibolya (szerk.): *Vallás, egyén, társadalom.* MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged, 67–88.
- FRAUHAMMER Krisztina 2014b. „Imakönyvek a katolikus lány- és nőnevelés szolgálatában a 19. és 20. század fordulóján”, in BARNÁ Gábor — KISS Endre (szerk.) 2014: *A család egykor és ma.* MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged — Budapest, 157–166.

- FRAUHAMMER Krisztina 2015. „Examples, Patterns, Models: The Prayer Book as a Source of Female Identification Models”, in BARNA Gábor — GYÖNGYÖSSY Orsolya (szerk.): *Religion, Culture, Society 2. Yearbook of the MTA–SZTE Research Group for the Study of Religious Culture*. MTA–SZTE Research Group for the Study of Religious Culture, Szeged, 9–24.
- FRAUHAMMER Krisztina 2017. „A test a Szentlélek temploma (Normaszegő szexualitás?)”, in KOVÁCS Janka — KÖKÉNYESSY Zsófia — LÁSZLÓFI Viola (szerk.): *A normán innen és túl. Tanulmányok a Történeti Kollégium konferenciájának előadásaiból*. ELTE BTK Történeti Kollégium, Budapest, 705–717.
- KASPER, Walter (Hrsg.) 2006. *Lexikon für Theologie und Kirche (LThK)*. Herder, Freiburg — Basel — New York.
- KAY, Devra 2004: *Seyder Tkhines: The Forgotten Book of Common Prayer for Jewish Women*. The Jewish Publication Society, Philadelphia.
- KRATZ-RITTER, Bettina 1995. Für „fromme Zionstöchter” und „gebildete Frauenzimmer”. *Andachtsliteratur für deutsch-jüdische Frauen im 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Georg Olms, Hildesheim — Zürich — New York.
- SAURER, Edit 1990. „Bewahrerinnen der Zucht und Sittlichkeit». Gebetbücher für Frauen – Frauen in Gebetbüchern”, *L’Homme. Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft* (1.) 1.37–59.
- SAURER, Edit 1991. „Versprechen und Gebote. Gebetbücher für Frauen”, in BÖDEKER, Hans Erik (szerk.): *Le livre religieux et ses pratiques. Études sur l’histoire du livre religieux en Allemagne et en France à l’époque moderne*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 335–358.
- SÖVEGES Dávid 2007: *Fejezetek a lelkiség történetéből. 2. kötet: A reneszánsz humanizmustól a II. Vatikáni Zsinatot követő változásokig*. Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- WEISSLER, Chava 1998. *Voices of the Matriarchs: Listening to the Prayers of Early Modern Jewish Women*. Beacon Press, Boston.